

УДК 159.92[82-1/-9]

DOI <https://doi.org/10.32782/psych.studies/2024.1.13>

ОСОБЛИВОСТІ СЕНСОЖИТТЄВИХ ОРІЕНТАЦІЙ ОСОБИСТОСТІ З ПЕВНИМИ ЛІТЕРАТУРНИМИ УПОДОБАННЯМИ

Мартинюк Юлія Олександрівна,

кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри загальної психології та психологічного консультування
Одеського Національного університету ім. І. І. Мечникова
<https://orcid.org/0000-0001-5246-848X>

В статі концептуалізовано проблематику вивчення поняття сенсожиттєвих орієнтацій та літературних уподобань особистості. Узагальнений зміст наукових понять, які розкривають проблему структурних компонентів сенсожиттєвих орієнтацій, а саме ціннісних орієнтацій, цілей, спрямованості та певних потреб особистості. Показано, що літературні уподобання особистості стійке загальне ставлення особистості до художньої літератури з точки зору реалізації певного сенсу, комплекс конкретних соціокультурних цінностей, які відповідають рівню потреб, цілей і смаку конкретного читача. Встановлено, кореляційні зв'язки між соціалізуючими, культурно-пізнавальними, естетичними, емоційно-емпатичними, екзистенційними, оптимізаційними, розважальними та ескапічними літературними уподобаннями та такими цінностями, як конформізм, безпека, влада, доброта, самостійність та стимуляція, а також з орієнтацією на ціль і локус контролем-життя, спрямованістю на себе, спілкування та справу. Було показано, що особистості з соціалізуючими літературними уподобаннями орієнтовані на таку цінність, як конформізм та спрямовані на спілкування. Виявлено, що існує кореляція між культурно-пізнавальними літературними уподобаннями та цінністю безпеки, а також особистості з естетичними літературними уподобаннями орієнтовані на стимуляцію і спрямовані на спілкування та діяльність. Було встановлено, що особистості з емоційно-емпатичними літературними уподобаннями цінують владу та орієнтовані на неї у житті, а також спрямовані на себе і на власну діяльність. Виявлено, що існує кореляційний зв'язок між екзистенційними літературними уподобаннями та локус контролем-життя і спрямованістю на спілкування, а також дані уподобання корелюють ескапічними та оптимізаційними літературними уподобаннями. Показано, що особистості з розважальними літературними уподобаннями зовсім не орієнтовані на конформізм, проте для них важлива стимуляція, тоді як особистості з ескапічними літературними уподобаннями неорієнтовані на ціль і в них знижена цінність доброти.

Ключові слова: сенсожиттєві орієнтації, літературні уподобання, літературні твори, ціннісні орієнтації, цілі, спрямованість.

Martyniuk Yulia. Peculiarities of sense-life orientations of a person with certain literary preferences

The article conceptualises the issues of studying the concept of meaningful life orientations and literary preferences of a personality. The content of scientific concepts that reveal the problem of the structural components of meaningful life orientations, namely, value orientations, goals, orientation and certain needs of the individual, is generalised. It is shown that literary preferences of a personality are a stable general attitude of a person to fiction in terms of realisation of a certain meaning, a set of specific socio-cultural values that correspond to the level of needs, goals and taste of a particular reader. Correlations between socialising, cultural and cognitive, aesthetic, emotional and empathic, existential, optimising, entertaining and escapist literary preferences and such values as conformism, security, power, kindness, independence and stimulation, as well between as goal orientation and locus of control-life, focus on self, communication and work have been established. It has been shown that individuals with socialising literary preferences are oriented towards such a value as conformism and are aimed at communication. It has been found that there is a correlation between cultural and cognitive literary preferences and the value of security, and that individuals with aesthetic literary preferences are stimulation-oriented and focused on communication and activity. It has been found that individuals with emotional and empathic literary preferences value power and are oriented towards it in life, as

well as are directed towards themselves and their own activities. It has been found that there is a correlation between existential literary preferences and locus of control-life and orientation towards communication, and these preferences correlate with escapist and optimistic literary preferences. It has been shown that individuals with entertaining literary preferences are not oriented towards conformity at all, but stimulation is important for them, while individuals with escapist literary preferences are not goal-oriented and have a reduced value of kindness.

Key words: *meaningful life orientations, literary preferences, literary works, value orientations, goals, orientation.*

Постановка проблеми. Значущим для подальшого життєвого шляху особистості у сучасних умовах, коли реальна дійсність ставить людину перед необхідністю вибору, є формування сенсожиттєвих орієнтацій як результату усвідомлення особистістю власного життя. Наявність міцних сенсожиттєвих орієнтацій призводить до бажання докласти значних зусиль для ухвалення певного рішення, захищає особистість від дискомфорту та можливих серйозних страждань у разі відсутності таких орієнтацій. Зазначимо також, що зараз Україна перебуває у жорстокій боротьбі за свою суверенність, свої кордони, традиції, культуру та самобутність, що звісно відображається і буде відображатися в сенсожиттєвих орієнтирах кожного українця. Саме тому постає необхідність дослідження особливостей сенсожиттєвих орієнтацій особистості.

Водночас одним із ключових показників успішного національного розвитку, конкурентоспроможності держави на світовому ринку є рівень культури та освіти кожної особистості, тому виявлення її літературних уподобань надає можливість виховувати культуру читання, скеровувати відповідні погляди читачів на українську літературу. Актуальність дослідження літературних уподобань особистості також обумовлює той факт, що читання завжди було чудовим способом сховатись від реальності та поринути у вигадані світи, допомагало зберегти здатність відчувати і співчувати, лікувало, давало надію, силу і опору, що так необхідні українцям під час війни.

Метою дослідження є розгляд сутності поняття «сенсожиттєві орієнтації» та «літературні уподобання», їх особливостей та структурних компонентів та виявлення особливостей сенсожиттєвих орієнтацій особистості з певними літературними уподобаннями.

Так, на думку представників психоаналітичної концепції, сенсожиттєві орієн-

тації – це початкове інтегральне психічне утворення, яке зумовлює зміст і спрямованість усієї життєдіяльності особистості, тобто сенсожиттєві орієнтації унікальні й неповторні для кожної людини [1].

Згідно з цим, О. І. Даниленко вказував, що літературні уподобання можна розглядати з точки зору сформованості певного читацького досвіду, що якраз і пов'язаний зі змістом і спрямованістю усієї життєдіяльності особистості. Проведені дослідження вченого засвідчили, що існують такі типи літературних уподобань: соціалізувальні, культурно-пізнавальні, естетичні, емоційно-емпатичні, філософсько-світоглядні, екзистенційні, оптимізувальні, розважальні та ескапічні [3].

З позиції діяльнісного підходу, сенсожиттєві орієнтації характеризуються як переживання особистістю свого мотиваційно-напруженого ставлення до світу, створеного вольовим завданням, на якому зосереджена особистість, тобто сенсожиттєві орієнтації відіграють роль джерела та напряму психічної активності [7].

Згідно з думкою В. Теремка, літературні уподобання являють собою фіксовану в соціальному досвіді схильність сприймати й оцінювати умови діяльності, а також діяти в цих умовах певним чином. Науковець виокремлював такі рівні літературних уподобань: елементарні фіксовані уподобання, що сформувалися на основі базових потреб (найнижчий рівень); соціальні фіксовані уподобання; базові соціальні уподобання (загальна спрямованість особистості в певній соціальній сфері діяльності); система ціннісних орієнтацій (вищий рівень) [4].

Згідно з особистісним підходом, сенсожиттєві орієнтації розглядали як смислову сферу особистості, що визначає ланцюг відношень меншого до більшого (відношення дії до мотиву, мотиву до ширшого сенсоутворювального мотиву і тощо), сюди ж належать цінності людини.

При цьому згідно з теорією смислової диспозиції літературні уподобання розглядають у ставленні до творів художньої літератури з погляду можливості задоволення певних потреб як окремих випадок смислових диспозицій, що включені в загальну смислову регулятивну систему особистості, як ланцюг відношень меншого до більшого [8].

Водночас сенсожиттєві орієнтації розглядають як здатність до подолання важких життєвих ситуацій, що суттєво впливає на рівень задоволеності життям.

Так, Г. М. Сивокінь пояснює причини прояву тих чи інших літературних уподобань з погляду того, що певний літературний жанр відповідає рівню потреб і смаку конкретного читача, несе комплекс конкретних життєвих ситуацій, де у результаті ознайомлення з ними у читача виникає відчуття комфорту та упевненість в задоволенні очікувань [6].

Отже, в психології сенсожиттєві орієнтації особистості розглядаються як результат усвідомлення цінностей та цілей, що відображають універсальні потреби, а також через наявність або відсутність у житті цілей у майбутньому, через сприйняття процесу свого життя як цікавого, емоційно насиченого та сповненого смислом, або ні, через оцінку пройденого відрізка життя. Сенсожиттєві орієнтації особистості будуть виражатися через спрямованість на себе, спілкування або справу, яка пов'язана з переживанням особистістю своїх дій та подій життєдіяльності, через залученість, як різницю в життєдіяльності [5].

Тоді як літературні уподобання представляють собою комплекс конкретних соціокультурних цінностей, які відповідають рівню потреб і смаку конкретного читача, тобто це стійке загальне ставлення особистості до художньої літератури з точки зору реалізації певного сенсу [2].

Результати дослідження. Встановлено, що існує зворотній кореляційний зв'язок між ескапічними літературними уподобаннями та орієнтацією на ціль ($r=-0,544$, $p>0,01$), а отже, у респондентів бажання абстрагуватися від зовнішнього світу, щоб відволіктися від своїх проблем, щоб опинитися в дитинстві, світлому, легкому та сповненому сонцем і щоденним щастям без турбот, щоб поностальгувати

за рахунок читання цих творів, призводить до того, що респонденти починають втрачати цілі у майбутньому або скоріш відмовлятися від досягнення певних цілей, втрачають осмисленість життя в сьогоденні, що зрозуміло, враховуючи обставини, в яких зараз живуть українці.

Отримані дані показують, що існує прямий кореляційний зв'язок між локусом контролю життя та екзистенційними літературними уподобаннями ($r=0,577$, $p>0,01$), а отже, уподобання творів цього жанру допомагають респондентам зміцнити життєві орієнтири, що сприяє вільному прийняттю рішень і втіленню їх у життя, респонденти починають загадувати щось на майбутнє, що є важливим, враховуючи, що багато українців почали задаватися питанням, а «як жити далі» і що є випадки, які не підвладні свідомому контролю.

Дані емпіричного дослідження показують, що існує прямий кореляційний зв'язок між соціалізуючими літературними уподобаннями та конформністю ($r=0,695$, $p>0,01$), а отже, чим сильніше будуть виражені у респондентів прагнення через літературні твори залучитися до соціальних норм, тим вище будуть їх вимоги стримувати схильності, що мають негативні соціальні наслідки. Цікаво, що існує сильний прямий кореляційний зв'язок між культурно-пізнавальними літературними уподобаннями та безпекою ($r=0,735$, $p>0,01$), а отже, прагнення через літературу задовольнити інтерес до проблем історії та культури в часи розвитку державності в Україні, звернення до свого коріння та культури своїх пращурів спонукає до того, що підвищується важливість безпеки інших людей і себе, гармонії, стабільності суспільства і взаємин.

Згідно з емпіричним дослідженням, існує прямий кореляційний зв'язок між естетичними літературними уподобаннями та стимуляцією ($r=0,795$, $p>0,01$), а отже, важливість або пріоритетність насолоди від мови, стилю оповіді буде задовольняти потребу в новизні та глибоких переживаннях у респондентів.

Отримані дані дослідження показують, що існує зворотній кореляційний зв'язок між емоційно-емпатичними літературними уподобаннями та владою ($r=-0,469$, $p>0,01$), а отже, прагнення за

рахунок літературних творів диференціювати власні емоції та почуття, виразити власні переживання при проєктуванні своїх переживань на літературних персонажів, обставини тощо, знижують цінність у досягненні соціального статусу або престижу, контролю або домінування над людьми і засобами.

Встановлено, що існує зворотній кореляційний зв'язок між розважальними літературними уподобаннями та конформізмом ($r=-0,474$, $p>0,01$) і прямий – зі стимуляцією ($r=0,408$, $p>0,01$), а отже, у респондентів виражене бажання зайняти час, коли нема чого робити та відволіктися від подій, що відбуваються в Україні, в світі, підвищує націленість на отримання задоволення та прояв глибоких переживань, але таке бажання нівелює цінність слухняності, самодисципліни, ввічливості тощо.

Дані дослідження показали, що існує зворотній зв'язок між ескапічними літературними уподобаннями та добротою ($r=-0,595$, $p>0,01$), а отже, у респондентів перевага бажання абстрагуватися від зовнішнього світу, щоб відволіктися від своїх проблем, щоб опинитися в дитинстві з щоденним щастям без турбот, щоб поностальгувати, знижує цінність корисності, лояльності, поблажливості та відповідальності, чесності.

Встановлено, що існує прямий кореляційний зв'язок між соціальними літературними уподобаннями та спрямованістю на спілкування ($r=0,546$, $p>0,01$), а отже, перевага бажання залучитися до соціальних норм через літературний жанр з соціальним напрямком пов'язана з орієнтацією на соціальне схвалення та залежність від групи.

Отримані дані показують, що існує зворотній кореляційний зв'язок між естетичними літературними уподобаннями та спрямованістю на спілкування і на справу ($r=-0,841$ та $r=-0,744$, $p>0,01$), а отже, при прагненні за будь-яких умов підтримувати відносини з людьми, відстоювати в інтересах справи власну думку, яка корисна для досягнення спільної мети та орієнтація на спільну діяльність знижує важливість або пріоритетність насолоди від мови, стилю оповіді під час читання.

Згідно даних емпіричного дослідження, між емоційно-емпатичними літератур-

ними уподобаннями та спрямованістю на себе існує зворотній кореляційний зв'язок ($r=-0,395$, $p>0,01$), а з спрямованістю на справу прямий кореляційний зв'язок ($r=0,437$, $p>0,01$), а отже, орієнтація на винагороду і задоволення безвідносно роботи і співробітників, владність, суперництво встають в супереч уподобань даного літературного жанру, оскільки вже немає необхідності за рахунок проєктування своїх почуттів на літературних персонажів виразити власні переживання, але такі літературні уподобання пов'язані з здатністю відстоювати в інтересах справи власну думку, яка корисна для досягнення спільної мети.

Встановлено, що існує прямий кореляційний зв'язок між екзистенційними літературними уподобаннями та спрямованістю на спілкування ($r=0,408$, $p>0,01$), а також дані уподобання корелюють ескапічними та оптимізаційними літературними уподобаннями ($r=-0,4311$ та $r=0,427$, $p>0,01$), а отже, потреба в прихильності і емоційних відносинах з людьми, у спілкуванні сприяє формуванню уподобань творів цього жанру, які допомагають респондентам зміцнити життєві орієнтири, що підкреслює значущість творів, читання яких поліпшує внутрішній стан, створює гарний настрій, надає можливість відпочити під час читання, але знижує пріоритетність насолоди від мови, стилю твору.

Аналіз результатів дослідження. Було встановлено, що особистості з ескапічними літературними уподобаннями за рахунок читання творів цього жанру задовольняють бажання абстрагуватися від зовнішнього світу, відволіктися від своїх проблем, опинитися в дитинстві, світлому, легкому та сповненому сонцем і щоденним щастям без турбот, що призводить до того, що такі особистості починають втрачати цілі у майбутньому або скоріш відмовлятися від досягнення певних цілей, втрачають осмисленість життя в сьогоденні, що зрозуміло, враховуючи обставини, в яких зараз живуть українці, а все це знижує цінність корисності, лояльності, поблажливості та відповідальності, чесності.

Особистостям з соціалізуючими літературними уподобаннями читання творів цього жанру допомагає зміцнити життєві орієнтири, що сприяє вільному прийняттю

рішень і втіленню їх у життя, тому такі особистості починають загадувати щось на майбутнє, це підвищує значущість стримувати схильності, що мають негативні соціальні наслідки, сприяє орієнтації на соціальне схвалення та залежність від групи, що є важливим, враховуючи, що багато українців почали задаватися питанням, а «як жити далі».

Особистості з культурно-історичними літературними уподобаннями за рахунок читання творів цього жанру прагнуть задовольнити інтерес до проблем історії та культури, звернутися до свого коріння та культури своїх пращурів, що підвищує важливість безпеки інших людей і себе, гармонії, стабільності суспільства і взаємин.

Зазначимо, що важливість або пріоритетність насолоди від мови, стилю оповіді, що проявляються в естетичних літературних уподобаннях особистості, буде задовольняти потребу в новизні та глибоких переживаннях.

При цьому прагнення особистості за рахунок читання емоційно-емпатичних літературних творів диференціювати власні емоції та почуття, виразити власні переживання при проектуванні їх на літературних персонажів, обставини тощо, знижують цінність у досягненні соціального статусу або престижу, контролю або домінування над людьми і засобами.

Необхідно зазначити, що аналіз результатів дослідження показав, що у особистостей формування розважальних літературних уподобаннях виражається у прояві бажання зайняти час, коли нема чого робити та відволіктися від подій, що відбуваються в Україні та в світі, що підвищує націленість на отримання задоволення та прояв глибоких переживань, але таке бажання нівелює цінність слухняності, самодисципліни, ввічливості тощо.

Аналіз результатів дослідження показав також, що у особистостей через екзистенційні літературні уподобання задовольняється потреба в прихильності і емоційних відносинах з людьми у спілкуванні, що сприяє зміцненню життєвих орієнтирів, тобто читання творів цього жанру поліпшує внутрішній стан, створює гарний настрій, надає можливість відпочити під час читання.

Висновки. Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів поставленої проблеми. Перспективним вбачається подальше вивчення конкретних жанрів літературних творів для розробки нових, більш лаконічних методик дослідження літературних уподобань особистості. Також необхідно більш детальне вивчення взаємозв'язку літературних уподобань особистості та індивідуальних особливостей українців з метою підсилення українського духу та зміцнення української державності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бринза І. В. Цінності та сенсожиттєві орієнтації особистості, яка переживає благополуччя. *Наука і освіта: наук.-практ. журнал*. № 11. Спецвип.: "Актуальні проблеми рекреаційної психології дитинства". 2011. С. 21–25.
2. Воронюк І. В. Дослідження латентних особистісних конструктів уподобань до літератури й інформації у старшокласників як цільових об'єктів при креативному виборі способу впливу вчителем. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 12: 171. Психологічні науки. Випуск 6(51)*. С. 166–172.
3. Воюшіна М.П. Формування системи читацьких умінь в процесі аналізу художнього твору. *Початкова школа*, 2004. №3. С. 39–44.
4. Новальська Т. Український читач у бібліотекознавчих дослідженнях (кінець ХІХ – початок ХХІ ст.) : моногр. Київ: б. в., 2005. 250 с.
5. Сафонік Л. Сенс життя та смисли буття: проблема розмежування. Практична філософія. *Пара- Психологія смисложиттєвого розвитку особистості 475 пан*. № 4(54). Київ: Інститут філософії ім. Г. С. Сковороди НАН України, 2014. С. 132–139
6. Сивокінь Г. М. Художня література і читач: з досвіду конкретно-соціологічних спостережень. Академія наук Української РСР, Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка. Київ: Наукова думка, 1971. 148 с.
7. Ясперс К. Психологія світоглядів / пер. з нім. О Кислюк, Р. Осадчук. Київ: Юніверс, 2009. 464 с.

8. Babiakova S., Kasacova B. Reading Preferences of Younger Learners in a Slovak-Czech-Polish Comparison In The New Educational. *Review 61*, (3). 2020. P. 38–50.

REFERENCES:

1. Brynza, I.V. (2011). Tsinnosti ta sensozhyttievi oriientsatsii osobystosti, yaka perezhivaie blahopoluchchia [Values and sense-life orientations of a person experiencing well-being]. *Nauka i osvita: nauk.-prakt. zhurnal*. № 11. Spetsvyp.: "Aktualni problemy rekreatsiinoi psykholohii dytynstva". P. 21–25 [in Ukrainian].
2. Voroniuk, I.V. Doslidzhennia latentnykh osobystisnykh konstruktiv upodoban do literatury y informatsii u starshoklasnykiv yak tsilovykh ob'ektiv pry kreatyvnomu vybori sposobu vplyvu vchytalem [Research of latent personal constructs of preferences for literature and information in high school students as target objects in the creative choice of the teacher's method of influence]. *Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Drahomanova. Seriya 12: 171. Psykholohichni nauky*. Vypusk 6(51). P.166–172 [in Ukrainian].
3. Voiushina, M.P. (2004). *Formuvannia systemy chytatskykh umin v protsesi analizu khudozhnoho tvoriv* [Formation of a system of reading skills in the process of analysing a work of art]. *Pochatkova shkola*, №3. P. 39–44 [in Ukrainian].
4. Novalska, T (2005). *Ukrainskyi chytach u bibliotekoznavchyykh doslidzhenniakh (kinets XIX – pochatok XXI st.)* [Ukrainian reader in library science research (late XIX – early XXI centuries)]: monohr. Kyiv: b. v. 250 p. [in Ukrainian].
5. Safonik, L. (2014). *Sens zhyttia ta smysly buttia: problema rozmezhuvannia. Praktychna filosofii* [The meaning of life and the meanings of being: the problem of distinction. Practical philosophy]. *Para- Psykholohiia smyslozhyttievoho rozvytku osobystosti* 475 pan. № 4(54). Kyiv: Instytut filosofii im. H. S. Skovorody NAN Ukrainy. P. 132–139 [in Ukrainian].
6. Syvokin, H.M. (1971). *Khudozhnia literatura i chytach: z dosvidu konkretno-sotsiolohichnykh sposterezhen* [Fiction and the reader: from the experience of specific sociological observations]. Akademiia nauk Ukrainskoi RSR, Instytut literatury im. T. H. Shevchenka. Kyiv: Naukova dumka, 148 p. [in Ukrainian].
7. Yaspers, K. (2009). *Psykhohiia svitohliadiv* [Psychology of worldviews]/ per. z nim. O Kysliuk, R. Osadchuk. Kyiv: Yunivers. 464 s. [in Ukrainian].
8. Babiakova, S., & Kasacova, B. (2020). Reading Preferences of Younger Learners in a Slovak-Czech-Polish Comparison In The New Educational. *Review 61* (3). P. 38–50 [in English].